

ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIV/3—4

**БЕОГРАД
2002/2003**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIV

Св. 3–4 (2002/2003)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

О неким Вуковим месним и временским придевским одредбама (МИЛКА ИВИЋ)	173
Поводом неких непроменљивих речи (ИРЕНА ГРИЦКАТ)	177
Природни и граматички род именица (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) . . .	181
О проблему конверзије придева у именице (СТАНИМИР РАКИЋ) . . .	195
Реконструкција сугласника у критичком издању Горског вијенца (РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ)	209
О неким паралелама између лужичкосрпског и српскохрватског језика (БОГДАН Л. ДАБИЋ)	234
Једна српско-украјинска топономастичка паралела – <i>Семегњево</i> : <i>Семигінів</i> (АЛЕКСАНДАР ЛОМА)	244

Прилози

Предлог кодекса употребе српског стандардног језика (МИЛАН ШИПКА)	253
О класификацији функционалних стилова у нашој стручној литератури (ДУШКА КЛИКОВАЦ)	272
О значењу речи <i>йаведрина</i> (АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ)	276

Прикази

Уз четврту књигу Лингвистичких огледа Милке Ивић (СРЕТО ТАНАСИЋ)	281
Александар Младеновић, Повеље кнеза Лазара (текст, коментари, снимци) (БРАНКИЦА ЧИГОЈА)	286
Милица Радовић-Тешић, Именице с префиксима у српском језику (ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ)	290
Jezik i demokratizacija (Zbornik radova) (МИЛАН ШИПКА) . . .	293

In memoriam

Никола Родић (1940–2003).	311
-----------------------------------	-----

МИЛКА ИВИЋ
(САНУ, Београд)

О НЕКИМ ВУКОВИМ МЕСНИМ И ВРЕМЕНСКИМ ПРИДЕВСКИМ ОДРЕДБАМА

У раду се указује на неједнакост у некадашњим (вуковским) и садашњим употребним могућностима појединих лексичких јединица коришћених за придевску детерминацију по критерију места/времена и при том се осветљавају регулативни принципи тог феномена.

Кључне речи: савремени стандардни српски, српски Вукове епохе, појмовна дистинкција непостојано/постојано као оперативни фактор на језичком плану, придеви *оближњи* и *иђеђашњи*.

Још пре две деценије, поредећи факта сопственог (стандардног) језика с одговарајућим датостима (стандардног) енглеског, Владимир Ивир (Ivir 1983, стр. 8), је изнео, између осталог, и следеће запажање: мада се иначе говори *оближња зграда*, неће се рећи **оближњи човек*. Даљих адекватних осветљавања ове умесно уочене чињенице није досада било у стручној литератури, иако их она итекако завређује.

Та је чињеница важна пре свега зато што она својим постојањем даје још један доказ више исправности данас широко распрострањеног уверења у теоријској лингвистици о томе да се човеково појмовно разликовање ефемерног и постојаног потврђује као оперативни фактор у најразличитијим сегментима језичког испољавања¹. Наиме, у случају на који се Ивир обазрео, немогућност да се каже **оближњи човек* проиходи из тога што је употреба придевске речи *оближњи* условљена обавезним изостанком асоцијације привремености, тј. та реч је данас специјализована за то да ближе одређује појаве овог света искључиво у смислу 'који (није привремено, већ) стално ту у близини лоциран'.

Наглашавање податка 'данас' у оваквом контексту излагања резултат је мог неиспуштања из вида те околности да таква семантичка маркираност није том придеву била одувек својствена. Њу поставити у жижу пажње такође је важан научно-стручни задатак који нам ваља обавити уколико желимо остварити оно што је неопходно с тачке гле-

¹ Више обавештења о актуелним виђењима тог феномена у језичкој науци заинтересовани могу наћи у раду Ogawa 2001.

дишта унапређивања србистичких студија — потпунију обавештеност о развоју српске лексике у раздобљу од Вукових до наших дана.

Вук и његови савременици имали су, пре свега, на располагању не једну него две обличке верзије исте придевске лексеме — *оближњи* и *ближњи*. Обе су при том биле неутралне на разликовни критериј ефемерно/постојано, о чему сведоче примери као што је, рецимо, овај, из Вуковог језика: *Црни Ђорђе расишише ОБЛИЖЊИМ ВОЈВОДАМА ње њођу сваки с неколико одабраних момака...* (Вук, Ист. сп. I, стр. 46), или овај, који је преузет из једног документа чији је потписник Карађорђе: *Поради шћо боље можеш да се шај БЛИЖЊИ НАРОД сав возбуди и ослободи, нека бију Турке шћо више могу* (Карађорђе, Документи I, стр. 552).

Пређени развојни пут српског стандардног језика доделио је, једном речју, разматраној лексичкој јединици овакву судбину: њена обличка варијанта *ближњи* искључена је из придевске употребе (а из именичке ипак није — уп. и данас прихватљиво: *Љуби БЛИЖЊЕГА СВОГА као самога себе*), док је варијанта *оближњи* подвргнута процесу ресемантизовања чији се исход оличава у неспособности тог придевског облика да исказе лоцираност непостојаног карактера.

Изнаенађење неупућенима донео би свакако већ сам увид у ондашњи инвентар придевских образовања изведених од месних прилога — били би импресионирани његовим богатством: *Благодареније богу у нас сада све је у шћихосћи у свим ОВАМОШЊИМ НАХИЈАМА* стоји забележено, на пример, у једном напису чији је потписник Карађорђе (Карађорђе, Документи II, стр. 1135). Од израза *овамо* и *онамо* данас се, по правилу, придеви више не изводе; изузетак је у том погледу само израз *шћамо* — уп. следећи пример из разговорног језика: *Код ТАМОШЊЕ ЦРКВЕ граде сад нов љуш*.

Није, међутим, ништа мање различит од данашњег ни некадашњи инвентар придевских облика који се изводе од временских прилога. Вуков језик је имао, пре свега, неке прилоге које данашњи стандардни језик не познаје — на пример *ономлани* у значењу 'пре две године'. Од тог *ономлани* изведено је придевско образовање *ономлањски*, израз који је Вук итекао употребљавао — употребио га је, рецимо, у једном свом писму митрополиту Рајачићу: *Ако ... њо својему лањскоме и ОНОМЛАЊСКОМЕ ПРЕМИЛОСТИВОМ ОБЕЋАЊУ дођу-сћишће да на њој нашћамјам...* (Вук, Преп. VI, стр. 247). Али чак и онда кад се ради о таквим придевским образовањима за ближу детерминацију по времену које нисмо „забаталили“ (како би Вук рекао), већ се и даље њима служимо, ми не можемо унапред, тј. без претходно обављене одговарајуће анализе, тврдити да им је садашња употреба у стандардном језику идентична са ондашњом. Вук је, рецимо, у једној прилици ово изјавио: *Сад уочи Лучина дне, кад се наврше чейири године како је ПРЕЂАШЊИ ВЛАДИКА ОВДАШЊИ умрѣо...* (Вук, Преп. VI, стр. 110). За данашње говорне представнике српског језичког стандарда придев *јређашњи* има оно значење које РМС, уз ту одредницу, наводи под (а), тј. као основно: „који је био пре, раније,

који се односи на прошлост“. У наведеном примеру, међутим, њиме је исказана информација коју РМС помиње под (б), а која гласи: „који је временски непосредно испред онога о којем је реч, претходни“. Такву информацију, судећи по оцени изреченој током мале анкете коју сам спровела (бирајући одговарајуће говорне представнике садашњег језичког стандарда), придев *ипређашњи* данас није више меродаван да преноси. Једном речју, то придевско образовање је, очигледно, током протеклог развојног периода претрпело такав процес ресемантизације у чијем је исходу његов почетни значењски опсег унеколико сужен, поједностављен.

Све што сам досад рекла о несаобразностима наше некадашње и садашње лексичке ситуације речено је, у ствари, с предумишљајем — овим: да се подстакну и друга, слична испитивања која би ишла за тим да за поједине типове детерминативних речи утврде да ли су им, и која, семантичка „кретања“ била, у означеном развојном периоду, преовлађујућа.

Лексеме разматране овом приликом указују својом судбином на то да је еволутивни процес који је њих захватио водио ка напуштању расплинутијег, амбивалентнијег значењског опсега у корист ужег, одређенијег. Било би свакако од не малог теоријског интереса стећи бројније, продубљеније увиде у то да ли је такав развојни исход остварених семантичких промена у тој посебнијој области вокабулара нека изнимна, српска језичка специфичност или се, напротив, ради о појави ширег, универзалнијег карактера.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Вук, Ист. сп. I: Вук Стеф. Карацић, *Историјски списи I. Сабрана дела Вука Карацића* XV, Београд 1969.
- Вук, Преп. VI: Вук Стеф. Карацић, *Прейуска* VI, изд. Љ. Стојановић, Београд 1912.
- Ivir 1983: Vladimir Ivir, *A contrastive Analysis of English Adjectives and their Serbo-Croatian Correspondents, with Pedagogical Materials by M. Vilke, New Studies 2*, R. Filipović ed., Zagreb, Institute of Linguistics.
- Карађорђе, Документи I: Велибор — Берко Савић, *Карађорђе. Документи I (1804–1809)*, Горњи Милановац 1988.
- Ogawa 2001: Yoshiki Ogawa, The stage/individual distinction and (in)alienable possession, *Language* Vol. 77, № 1, 1–25.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика Матице српске.*
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ.*

S u m m a r y

*Milka Ivić*ON THE USE OF SOME ADJECTIVES FOR SPATIAL/TEMPORAL
MODIFICATION IN VUK'S LANGUAGE

Pointing to the fact that in Vuk's times it was possible to say not only *obližnja zgrada* 'the adjacent building' but also *obližnji čovek* 'the man who is in the vicinity', which contradicts the present-day situation in Standard Serbian, the author claims that the responsibility for such difference belongs to the subsequent adoption of the conceptual distinction 'temporariness'/'permanence' as regulating factor depriving *obližnji* of the possibility to denote a temporary spatial relation. She also focuses the subsequent resemantization of the adjective *pređašnji* calling attention to the importance of further investigations in the same direction for both a better understanding of the evolution of the Serbian vocabulary in the last two centuries and the theoretical implications of it.